

АКЦЕНТУАЦІЯ ПОВНИХ ПРИКМЕТНИКІВ У СТАРОУКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ПОРІВНЯЛЬНО- ІСТОРИЧНИЙ І ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОГО ТА РОСІЙСЬКОГО ВИДАНЬ АПОСТОЛА 1574 І 1564 рр.)

Статтю присвячено акцентним відмінностям повних (членних) прикметників, встановлено тенденції в наголошенні аналізованих слів львівського видання Апостола через залучення відомостей з інших пам'яток XVI-XVIII ст., словників та діалектологічних праць; доведено, що в більшості випадків такі розбіжності в акцентуації є не помилковими, а об'єктивно відбивають тогочасний український наголос XVI ст., відмінний від староросійського.

Ключові слова: повні (членні) прикметники, словоформа, акцентуація, акцентна парадигма, наголос.

В статье освещаются акцентные отличия полных имен прилагательных, установлены тенденции в ударении анализированных слов львовского издания Апостола путем использования данных из других памятников XVI-XVIII вв. и словарей; доказано, что в большинстве случаев расхождения в акцентуации не являются ошибочными, а объективно отображают староукраинское ударение, отличающееся от старороссийского.

Ключевые слова: полные прилагательные, словоформа, акцентуация, акцентная парадигма, ударение.

The article covers accentual variances in the complete names and adjectives, it specifies stress tendencies of the analyzed allologs of the Lviv edition of Apostol via application of the data gathered from other sources dated 16-17 AD, dictionaries, and other editions of Apostol dated 17 AD, except for the Russian one; it was proved that in the majority of cases such accentual differences were not erroneous, per contra they demonstrated practical Ukrainian stress of the 16th century that differed from the Russian one.

Key words: complete names and adjectives, strong and weak forms, emphasis, accentuation, accentual paradigm.

Порівняльно-історична акцентологія – це відносно молода галузь лінгвістичної науки, що бере свій початок з кінця XIX ст., а саме з виходу праці Р. Брандта «Начертание славянской акцентологии» (1880), де, власне, уперше було вжито цей термін. З того часу як у вітчизняному, так і в зарубіжному мовознавстві значна увага приділяється дослідженню (зокрема, порівняльно-історичному) словесного наголосу.

Уперше в українському мовознавстві про акцентні відмінності в стародрукованих книжках та рукописах зазначав І. Огієнко у працях «Український наголос на початку XVII-го віку» [14], «Наголос, яко метод означення місця виходу стародрукованих книжок» [12], «Словник наголосів Чудівського Нового Завіту» [13]. Подаючи в цих роботах коментар до українського наголосу, автор

супроводжує їх численними порівняннями з матеріалом пам'яток, виданих поза межами України. Але найбільша цінність цих робіт – це той величезний фактичний матеріал, який подає дослідник для вивчення історії українського наголосу. Проблемі вивчення східнослов'янських акцентних систем присвячена робота З. Веселовської «Наголос у східнослов'янських мовах початкової доби формування російської, української та білоруської націй (кінець XVI – початок XVIII століть)» [6], однак вона має здебільшого описовий характер, де переважно констатується факт акцентуації тієї чи іншої частини мови або її словоформи. Велике значення для історичної акцентології української мови та компаративістичної акцентології слов'янських мов мають праці Л. Булаховського [3; 4; 5], В. Складаренка [15]

та В. Винницького [7], а також російських дослідників В. Дібо [8], В. Колесова [10], Р. Булатової [1], А. Залізняка [9]. У цих дослідженнях створено підвалини для вивчення еволюційних тенденцій у розвитку акцентуації повнозначних слів у слов'янських мовах, зокрема в мові українській.

Проте до цього часу зовсім мало уваги приділялося саме розбіжностям в акцентуації слів та словоформ у процесі еволюції мови, а їхнє ґрунтовне й системне вивчення надасть можливість для нових висновків та узагальнень в аспекті вивчення історії українського наголосу. Цим і зумовлюється **актуальність нашого дослідження**.

Предметом дослідження є акцентні відмінності повних прикметників у львівському та московському виданнях Апостола 1574 і 1564 рр.

Мета роботи – виявити відмінності в наголошенні повних прикметників львівському та московському виданнях Апостола 1574 і 1564 рр. та встановити, що ці розбіжності в акцентуації відбивають тогочасну систему староукраїнського наголосу. Реалізація поставленої мети передбачає проведення акцентологічного аналізу, що виявляється в таких етапах: 1) систематизація та подання слів і словоформ з акцентними відмінностями, що наявні у львівському та московському виданнях Апостола; 2) з'ясування (якщо це можливо) первісної праслов'янської акцентуації; 3) виявлення фактів наголошення аналізованих лексем та їхніх словоформ у староукраїнських граматиках, словниках, художніх та релігійних творах, які засвідчують аналогічні випадки акцентуації; 4) у разі відхилення від зазначеного факту наголошення встановити причини цього, а саме: чи був це помилковий наголос, чи він відбиває церковнослов'янську акцентну традицію, або репрезентує староукраїнський «живий» наголос.

Повні прикметники з акцентними відмінностями у львівському виданні Апостола 1574 р. порівняно з московським виданням 1564 р. виявлено такі:

- 1) *бѣсовьскыи* (Л.) – *бѣсовьскыи* (М.):
 - 1.1) *бѣсовьскимь* (Л., 193 зв.) – *бѣсовьскимь* (М., 193 зв.) – ор. одн. сер. р.;
 - 1.2) *бѣсовьскоѳ* (Л., 158) – *бѣсовьскоѳ* (М., 158) – зн. одн. сер. р.;
- 2) *вовседневнѣмь* (Л., 11 зв.) – *вовседневнѣмь* (М., 11 зв.) – місц. одн. чол. р.;
- 3) *вѣчныи* (Л.) – *вѣчныи* (М.):
 - 3.1) *вѣчнаго* (Л., 219 зв.) – *вѣчнаго* (М., 219 зв.) – род. одн. сер. р.;
 - 3.2) *вѣчноѳ* (Л., 219 зв.) – *вѣчноѳ* (М., 219 зв.) – зн. одн. сер. р.;
 - 3.3) *вѣчному* (Л., 215 зв., 216) – *вѣчному* (М., 215 зв., 216) – дав. одн. чол.-сер. р.;
 - 3.4) *вѣчнуюю* (Л., 98, 187 зв., 192, 238 зв., 239, 242 зв.) – *вѣчнуюю* (М., 98, 187 зв., 192, 238 зв., 239, 242 зв.) – зн. одн. жін. р.;
 - 3.5) *вѣчныа* (Л., 204, 206) – *вѣчныа* (М., 204, 206) – зн. мн. жін. р.;

3.6) *вѣчныхъ* (Л., 204) – *вѣчныхъ* (М., 204) – місц. мн. сер. р.;

4) *гордымь* (Л., 67 зв.) – *гордымь* (М., 67 зв.) – дав. мн. чол. р.;

5) *кроткыи* (Л.) – *кроткыи* (М.):

5.1) *кроткаго* (Л., 65) – *кроткаго* (М., 65) – род. одн. чол. р.;

5.2) *кроткимь* (Л., 65 зв.) – *кроткимь* (М., 65 зв.) – дав. одн. чол. р.;

6) *меръत्वъ* / *мерътвыи* (Л.) – *меръत्वъ* / *мерътвыи* (М.):

6.1) *мерътва* (Л., 2 б/н зв.) – *мерътва* (М., 1 б/н) – наз. одн. жін. р., коротка форма;

6.2) *мерътвымь* (Л., 97 зв.) – *мерътвымь* (М., 97 зв.) – дав. мн. чол. р., повна форма;

7) *обитсе* (Л., 240 зв. – чотири рази) – *обитсе* (М., 240 зв. – чотири рази) – наз. одн. сер. р.;

8) *опрѣсночныи* (Л.) – *опрѣсночныи* (М.):

8.1) *опрѣсночнѣи* (Л., 23) – *опрѣсночнѣи* (М., 23) – наз. мн. чол. р.;

8.2) *опрѣсночныхъ* (Л., 37 зв.) – *опрѣсночныхъ* (М., 37 зв.) – місц. мн. чол. р.;

9) *плотьскыи* (Л.) – *плотьскыи* (М.):

9.1) *плотьскаа* (Л., 100, 101) – *плотьскаа* (М., 100, 101) – наз. мн. сер. р.;

9.2) *плотьскаа* (Л., 76) – *плотьскаа* (М., 76) – наз. одн. жін. р.;

9.3) *плотьскимь* (Л., 172) – *плотьскимь* (М., 172) – ор. одн. чол. р.;

9.4) *плотьскихъ* (Л., 88) – *плотьскихъ* (М., 88) – род. мн. жін. р.;

10) *преданъ(ыи)* (Л.) – *преданъ(ыи)* (М.):

10.1) *преданъ* (Л., 30, 96) – *преданъ* (М., 30, 96) – наз. одн. чол. р., коротка форма;

10.2) *преданнаго* (Л., 64) – *преданнаго* (М., 64) – род. одн. чол. р., повна форма;

11) *суитсе* (Л., 162 зв.) – *суитсе* (М., 162 зв.) – наз. одн. сер. р., повна форма;

12) *таинаа* (Л., 116) – *таинаа* (Л., 116) – наз. дв. чол. р., повна форма.

У досліджуваних пам'ятках зафіксовано 12 прикметникових лексем з акцентними відмінностями. Деякі прикметники характеризуються акцентними відмінностями не лише в якійсь одній граматичній формі, а одразу в декількох. З урахуванням саме цих словоформ виявлено 24 акцентні відмінності. Якщо прикметник уживається як у короткій, так і в повній формах, то аналіз його подаємо разом, оскільки вони мають однакову акцентуацію в обох пам'ятках і, як наслідок, ідентичні акцентні відмінності. Для підтвердження факту староукраїнської акцентуації використовуємо будь-яку словоформу прикметника, оскільки наголос цієї частини мови є нерухомим у межах словозмінної парадигми.

Прикметник *бѣсовьскыи* вжито в пам'ятках двічі у формі ор. і зн. одн. сер. р. з суфіксальним наголосом у львівській пам'ятці та флексійним – у московській. Аналогічну акцентуацію фіксують інші староукраїнські видання Апостола XVII ст., що, очевидно, відбиває тогочасну українську

вимову: *бѣсовѣскимъ* (Л. Сл., 173; К., 171 зв.), *бѣсовѣскоє* (Л. Сл., 139; К., 136 зв.).

Прикметник *вѣчныи* ужито в пам'ятках у шести різних граматичних формах (род. одн. сер. р., зн. одн. сер. р., дав. одн. чол. р. – двічі, зн. одн. жін. р. – шість разів, зн. мн. жін. р. – двічі, місц. одн. сер. р.) з кореневим наголосом у львівському виданні та флексійним – у московському. У псл. мові цей прикметник (коротка форма), утворений від іменника з рухомою а.п. – *вѣкъ за допомогою суфікса *-ьпъ, належав до рухомої а.п. – *вѣсьпъ [8, с. 93; 9, с. 151; 15, с. 259]. Первісно акцентна парадигма сполучень короткого прикметника з а.п. с і займенника *ъ (je, ja) характеризувалася кінцевим наголосом в усіх формах, крім дав. та зн. одн., мн. і дв. Після того, як закон крайніх наголошених мор у словах (і в сполученнях слів) з рухомою а.п. на ґрунті псл. мови перестав діяти, згадані сполучення (повні прикметники) почали вирівнювати свою акцентуацію. У повних прикметниках наголос вирівнявся за односкладовими формами займенника [15, с. 298-299]. Так, для аналізованих форм лексеми *вѣчныи* первісною акцентуацією є флексійна – *вѣсьпajєго, *вѣсьпojє, вѣсьпujєму, вѣсьпojѣ, вѣсьпujє, вѣсьпujихъ.

Після стягнення голосних у формах род., дав. і місц. наголос перемістився на стягнений голосний (виникла односкладова висхідно-спадна інтонація), а в тих формах, де стягнення не відбулося, наголос вирівнявся за стягненими формами [15, с. 301]: *вѣсьпajго, вѣсьпajти, вѣсьпajхъ та *вѣсьпajє, вѣсьпajо, вѣсьпajє. Таким чином, первісною для цього прикметника є флексійна акцентуація. У др. мові досліджуване слово переважно має давню флексійну акцентуацію, хоч у кількох випадках трапляється новий кореневий наголос: *вѣчныи* (ЧНЗ, 8), *вѣчнаіа* (ЧНЗ, 138), *вѣчною* (ЧНЗ, 135), *вѣчнаго* (ЧНЗ, 106 зв.), *вѣчныіа* (ЧНЗ, 89 зв., 99 зв.), *вѣчномоу* (ЧНЗ, 18), *вѣчную* (ЧНЗ, 42 зв., 43, 50, 102), *вѣчную* (ЧНЗ, 37, 68, 92 зв., 101 зв., 136, 138), *вѣчныими* (ЧНЗ, 106 зв.). А. Залізняка вважає, що флексійний наголос членних прикметників є книжним, або церковнослов'янським, а кореневий – народнорозмовним [9, с. 189-194]. Крім того, дослідник зазначає, що у XVI – XVII ст. у строс. мові відбувається «перехід до нового (наосновного) наголосу в членних формах прикметників а.п. с – перш за все похідних з суфіксами -к- та -н-» [9, с. 310-314]. Мабуть, такий самий процес був властивий і для форм стукр. мови, що підтверджено матеріалом пам'яток: *вѣчныи* (Бер., 252), *вѣчнаго* (Л. Сл., 199 зв.; К., 197), *вѣчноє* (Л. Сл., 199 зв.; К., 197), *вѣчному* (Л. Сл., 195 зв., 196; К., 193, 193 зв.), *вѣчную* (Л. Сл., 78, 167 зв., 172, 218 зв., 219, 222 зв.; К., 75 зв., 165, 169 зв., 169 зв., 216, 217, 219 зв.), *вѣчныа* (Л. Сл., 184 зв., 186 зв.; К., 182, 183 зв.), *вѣчныхъ* (Л. Сл., 184 зв.; К., 182), і лише одиничні приклади з наголошеною флексією являють собою фонетичні форми *вѣчныя*, *вѣчную*, *вѣчнаго* [6, с. 88]. Отже, коренева акцентуація, зафіксована у львівській пам'ятці, відбиває «живий» народнорозмовний

наголос (як староукраїнський, так і староросійський), а первісна флексійна акцентуація, зафіксована в московській пам'ятці, зумовлена церковнослов'янською традицією. У подальшому обидві літературні мови (українська та російська) мають винятково новий кореневий наголос у межах всієї словозмінної парадигми: *вічний* (УЛВН, 114; Погр. ОС, 116), *вѣчный* (СУ, 79; ОС, 51).

Прикметник *гордыи* вжито в пам'ятках у формі дав. мн. чол. р. з кореневим наголосом у львівському виданні та флексійним – у московському. У псл. мові цей повний прикметник належав до а.п. б – *гъгъдъ [11, с. 102; 15, с. 304] та у формі дав. мн. чол. р. мав флексійну акцентуацію – *гъгъдуйимъ, яка в подальшому зазнала тих самих змін, зумовлених стягненням голосних, що й у прикметниках *мъгъгъдъ, *вѣсьпъгъ. У Чудівському Новому Завіті виявлено лише одну словоформу аналізованої лексеми з кореневим наголосом: *гъгъды* (ЧНЗ, 99 зв.). У староукраїнській мові первісний флексійний наголос було втрачено, натомість розвинувся новий кореневий, що засвідчують пам'ятки, у т.ч. українські видання Апостола XVII ст.: *гордый* (Зиз. Л., 40), *гъгъдъ*, *гордый* (Бер., 45), *гъгъдымъ* (Л. Сл., 47 зв.; К., 45). Як і у випадку з прикметником *вѣчныи*, львівське видання відбиває реальний староукраїнський наголос лексеми *гордыи*.

Прикметник *кроткыи* вжито в пам'ятках у двох граматичних формах (род. та ор. одн. чол. р.) з кореневим наголосом у львівському виданні та флексійним – у московському. Це похідний прикметник, утворений за допомогою суфікса *-ьк- від непохідного окситонованого прикметника *krotъ [3, с. 370; 16, с. 274; 10, с. 209; 9, с. 136; 15, с. 140]. Як вважає В. Скляренко, «безпрефіксні імена з вокалічним суфіксом, утворені в праслов'янській мові від імен з окситонованою а.п., отримали баритоновану а.п. з наголосом на голосному суфікса (а.п. а₁). У пізньопраслов'янській мові після скорочення довгих голосних таку акцентуацію зберігали утворення, суфіксальний голосний яких був коротким (первісно коротким або первісно довгим, але скороченим під час згаданого скорочення довгот)» [15, с. 220]: *krotъкъ(ь) [8, с. 104; 15, с. 239]. Отже, досліджувані граматичні форми цього прикметника мали первісно суфіксальний нерухомий наголос: *krotъkajego, *krotъkujimъ. Очевидно, в давньоруській період після занепаду редукованих у слабкій позиції у формах чол. р. відбулося переміщення наголосу на кореневий склад за аналогією до форм жін. та сер. р., що, на думку В. Дибо, мали наголошений корінь: *krôtъкъ, *krôtъка, *krôtъко [8, с. 104]. Явище формування нового типу наголосу членних прикметників з рухомим наголосом підтверджує дослідження А. Залізняка, який фіксує згаданий прикметник у церковнослов'янських та староросійських пам'ятках з кореневою акцентуацією: *кроткаго*, *кроткимъ*, *кроткихъ* [9, с. 310-314]. Таким чином, переміщення наголосу на кореневий склад у повних формах *крôtъкыи*, *крôtкаіа*, *крôtкою*- пояснюється

двома чинниками: 1) занепадом редукованих у др. мові; 2) подальшим вирівнюванням наголосу в межах словозмінної парадигми за первісно коренево-акцентованими формами жін. та сер. р. Староукраїнські пам'ятки засвідчують словоформи згаданої лексеми винятково з кореневим наголосом як у коротких, так і в повних формах: *крóтокъ* (Адельф., 51, 54; Бар., 178 зв.; Рад., 1018; Бер., 104), *крóтко* (Адельф., 179), *крóткій* (Бер., 104), *кротъкаго* (Л. Сл., 45), *кротъкимъ* (Л. Сл., 46), *кроткаго* (К., 42 зв.), *кроткимъ* (К., 43). На думку Л. Булаховського, «українська мова в основному узагальнила тип, який у нечленних формах мав наголос на корені з циркумфлексивою інтонацією або з короткістю» [2, с. 33]. Отже, немає сумнівів у тому, що львівське видання Апостола відбиває справжній староукраїнський наголос.

Прикметники *обитєє* і *суитєє* вжиті у формі наз. одн. сер. р., але з різними акцентними відмінностями: перше слово – з кореневим наголосом у львівській пам'ятці та флексійним (на другому складі закінчення) – у московській; друге слово, навпаки, з флексійним наголосом (на другому складі закінчення) у львівському виданні та кореневим – московському. У давньоруській і староукраїнських пам'ятках зазначені лексеми характеризуються кореневою акцентуацією: *обитаго* (ЧНЗ, 127 зв.); *суцій* (Адельф., 139), *суце* (Адельф., 178), *суцеє*, *суцій* (Бер., 242), *обитєє* (Гр. Зиз., 37 зв.), *обте*, *обцій* (Бер., 291). Українські видання Апостола XVII ст. також фіксують винятково кореневий наголос: *обитєє* (Л. Сл., 220 – двічі; К., 218 – двічі), *суитєє* (Л. Сл., 143; К., 140). Таким чином, кореневу акцентуацію обох прикметників можна вважати як таку, що характеризує справжню староукраїнську вимову, а флексійну – як залишок колишнього більш давнього наголошення.

Прикметник *опрѣсночнѣи* вжито в пам'ятках двічі у формі наз. та місц. мн. чол. р. з кореневим наголосом у львівському виданні та суфіксальним – у московському. Це похідний відіменниковий прикметник, утворений за допомогою суфікса *-н-*, що зберігає у львівському Апостолі акцентуацію твірного слова *опрѣснокъ* (Бер., 297). В українських виданнях Апостола зазначені словоформи також характеризуються кореневим наголосом: *опрѣсночнѣи* (Л. Сл., 37; К., 34 зв.), *опрѣсночнѣыхъ* (Л. Сл., 56 зв.; К., 53), що, певно, свідчить про реальний староукраїнський наголос.

Прикметник *плотський* ужито в пам'ятках у чотирьох граматичних значеннях: наз. мн. сер. р., наз. одн. жін. р., ор. одн. чол. р., род. мн. жін. р. – з флексійним наголосом у львівському виданні та кореневим – у московському. Це похідний відіменниковий прикметник, утворений за допомогою суфікса **-ьскъ*, який у псл. мові належав до рухомої а.п. – **рѣтъскъ* [8, с. 70] – від **рѣтъ* [17, с. 87; 8, с. 70; 9, с. 138; 15, с. 124]. Повна форма аналізованого прикметника у псл. мові характеризувалася флексійною акцентуацією – **рѣтъскѣъ* [8, с. 70], який у вищезазначених

формах наз. мн. сер. р., наз. одн. жін. р., ор. одн. чол. р., род. мн. жін. р. мав кінцеву акцентуацію – **рѣтъскаја*, **рѣтъскајѧ*, **рѣтъскѣѣ*, **рѣтъскѣѣхъ*, яка змінилася внаслідок стягнення голосних, де це стягнення відбулося, або вирівнювання, де згадане стягнення не відбулося [15, с. 301]: **рѣтъскаја*, **рѣтъскајѧ*, **рѣтъскѣѣ*, **рѣтъскѣѣхъ*. У др. мові короткі форми зазначеного прикметника засвідчені з кореневим наголосом, а повні – з флексійним: *плотско* (ЧНЗ, 125), *плотска* (ЧНЗ, 41 зв.) – *плотскаго* (ЧНЗ, 87), *на плотскимъ* (ЧНЗ, 130), *плотскаѣ* (ЧНЗ, 103). Очевидно, коренева акцентуація повних прикметників зумовлена впливом наголошення коротких форм, хоч трапляються випадки й старого наголосу на закінченні: *плотскими* (Служ. Стр., 268), *плотски* (Служ. Стр., 285), *плотское* (Адельф., 50) – *плотскѣѧ* (Служ. Стр., 123, 242), *плотскими* (Служ. Стр., 275). Одностайності щодо акцентуації згаданих форм немає і в українських виданнях Апостола XVII ст.: *плотська* (Л. Сл., 80, 80 зв.), *плотська* (Л. Сл., 56 зв.), *плотскимъ* (Л. Сл., 152 зв.), *плотскихъ* (Л. Сл., 68 зв.) – *плотскаѧ* (К., 77 зв. – двічі), *плотскаѧ* (К., 54), *плотскимъ* (К., 149 зв.), *плотскихъ* (К., 66). Первісна флексійна акцентуація поступово була втрачена українською мовою, її витіснила нова, коренева. Залишки флексійного наголошення, яке відбиває львівський Апостол І. Федорова, зумовлені церковнослов'янською акцентною традицією, природним староукраїнським наголосом вважаємо кореневий, як у формах *вѣчныи*, *мѣртвѣи*, *кроткѣи*.

Прикметник *преданъ/преданнѣи* ужито в пам'ятках у повній і короткій формах у наз. та род. одн. чол. р. відповідно з префіксальним наголосом у львівському виданні та кореневим – у московському. Це прикметник віддієслівного походження, який у московській пам'ятці зберігає давньоруську акцентуаційну традицію: *предати* (ЧНЗ, 38, 39), *предавъ* (ЧНЗ, 66 зв.) і *предавыи* (ЧНЗ, 15, 51), *предавшиаго* (ЧНЗ, 122 зв.), *предавшима* (ЧНЗ, 69), *преданъ* (ЧНЗ, 69 зв.), *в преданѣмъ* (ЧНЗ, 91), *в преданѣи* (ЧНЗ, 92), *предали* (ЧНЗ, 51), а в українській представлений не характерний для мови досліджуваного періоду наголос, який не підтверджуються ані іншими староукраїнськими пам'ятками, ані виданнями Апостола XVII ст.: *предалъ* (Служ. Стр., 118), *предаанъ* (Служ. Стр., 149), *предадимъ* (Служ. Стр., 73, 226), але *предалъ* (Служ. Стр., 276), *преданъ* (Л. Сл., 20, 76; К., 17 зв., 73 зв.). Префіксальна акцентуація прикметника *преданъ*, на нашу думку, пояснюється впливом російської мови досліджуваного періоду.

Прикметник *таиннѣи* ужито в пам'ятках у формі наз. дв. чол. р. з кореневим наголосом у львівському виданні та флексійним – у московському. Це похідний віддієслівний прикметник, що в псл. мові належав до рухомої а.п. – **тајъпъ(ъ)* від **тајити*, **тајитѣ* [15, с. 282], який у формі наз. дав. чол. р. мав кінцеву акцентуацію – **тајъпѧја* < **тајъпѧја*. У др. мові ця лексема засвідчена з

подвійною акцентуацією: *таіно* (ЧНЗ, 33 зв.), *таіно* (ЧНЗ, 7), *таинаа* (ЧНЗ, 114). Флексійний наголос аналізованого слова та деяких інших форм А. Залізник вважає старим, у яких ще в др. період почав формуватися новий кореневий наголос [9, с. 310, 385]. Саме таке нове наголошення має зазначена форма в українських виданнях Апостола XVII ст.: *таинаа* (Л. Сл., 96 зв.; К., 94). Отже, коренева акцентуація відбиває реальну староукраїнську (як, до речі, і староросійську) вимову, а флексійний наголос має відтінок книжності, тобто зумовлений церковнослов'янською вимовною традицією.

Виконане дослідження дозволяє зробити такі узагальнення.

У класі прикметників справжню староукраїнську акцентуацію об'єктивно відбито у львівському виданні Апостола в таких словах: *бѣсовъское*, *вѣчныи* та численні словоформи, *гордымъ*, *кротъкаго*, *кротъкимъ*, *обитесе*, *опрѣсночній*, *опрѣсночныхъ*, *простый*, *таинаа*.

Як і у випадку з іменниками, незначна кількість слів має акцентуацію, зумовлену церковнослов'янською акцентною традицією (це означає, що акцентний знак поставлено відповідно до нормоорієнтованої стратегії): *плотьскѣа* *плотьскимъ*, *плотьскихъ*.

Поодинокі випадки засвідчують наголос, поставлений згідно з механічною стратегією, тобто відбивають чужий наголос: *преданъ*, *суитсе*.

Не менш важливим для акцентуаційного аналізу є виявлення первісного наголошення повних прикметників, флексії яких зазнали стягнення, що потягло за собою відповідні зміни в акцентуації згаданого класу слів, яскраве відбиття чого спостерігаємо в др. мові і, як наслідок, у мовах староукраїнській та староросійській. Первісно прикметник *мертвымъ*, засвідчений у львівській пам'ятці з кореневим наголошенням, мав флексійний наголос, але внаслідок вищезазначеного процесу стягнення закінчень він змінив свою позицію у слові: **мъртвѹюїмъ* > **мъртвѹюїмъ* > **мъртвѹюїмъ* > **мъртвѹмъ*. Цим самим процесом можна пояснити кореневу акцентуацію у львівській пам'ятці прикметників *вѣчныи*, *гордыи*.

Українські видання Апостола XVII ст. загалом підтверджують акцентуацію тих самих форм, виявлених нами у львівському виданні Апостола, що відрізняються наголошенням від аналогічних московських. Це, у свою чергу, свідчить про не випадковість відмінностей у наголошенні повних форм прикметників, а, навпаки, про планомірну й свідому роботу друкарів, які замінили наголоси в московському виданні тогочасними українськими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булатова Р. В. Старосербская глагольная акцентуация / Р. В. Булатова. – М. : Наука, 1975. – 281 с.
2. Булаховський Л. А. Порівняльно-історичні розвідки в ділянці українського наголосу / Л. А. Булаховський // Мовознавство. – 1937. – № 11. – С. 27-39.
3. Булаховський Л. А. Вибрані праці : У 5-ти т. / Л. А. Булаховський : [ред. кол.: І. К. Білодід, Т. Б. Лукінова, М. М. Пешак]. – К. : Наукова думка, 1977. – Т. 2. – 631 с. – (Українська мова).
4. Булаховський Л. А. Вибрані праці : У 5-ти т. / Л. А. Булаховський : [ред. кол.: В. А. Дибо, Т. Б. Лукінова, В. Г. Чурганова]. – К. : Наукова думка, 1980. – Т. 4. – 575 с. – (Слов'янська акцентологія).
5. Булаховський Л. А. Вибрані праці : У 5-ти т. / Л. А. Булаховський : [ред. кол.: В. А. Дибо, Т. Б. Лукінова, В. Г. Чурганова]. – К. : Наукова думка, 1983. – Т. 5. – 615 с. – (Слов'янська акцентологія).
6. Веселовська З. М. Наголос у східнослов'янських мовах початкової доби формування російської, української та білоруської націй (кінець XVI – початок XVIII століть) / З. М. Веселовська. – Х. : Вид-во Харківського університету. – 1970. – 163 с.
7. Винницький В. М. Українська акцентна система: становлення, розвиток / В. М. Винницький. – Львів : Біблос, 2002. – 578 с.
8. Дыбо В. А. Славянская акцентология: Опыт реконструкции системы акцентных парадигм в праславянском / В. А. Дыбо. – М. : Наука, 1981. – 272 с.
9. Зализник А. А. От праславянской акцентуации к русской / А. А. Зализник. – М. : Наука, 1985. – 428 с.
10. Колесов В. В. История русского ударения: Именная акцентуация в древнерусском языке / В. В. Колесов. – Ленинград : Изд-во Ленинградского ун-та, 1972. – 256 с.
11. Колесов В. В. Очерки по русской исторической акцентологии / В. В. Колесов. – Szeged, 1978. – 158 с.
12. Огієнко І. Наголос, яко метод означення місця виходу стародрукованих книжок: Замітки з історії наголосу на послугах палеотипії / І. І. Огієнко // Записки чина св. Василя Великого. – Львів, 1925. – Т. 1. – Вип. 3. – С. 197-220.
13. Огієнко І. Словник наголосів Чудівського Нового Завіту 1355 року: Записки чина св. Василя Великого. – Львів, 1937–104 с.
14. Огієнко І. Український наголос на початку XVII-го віку // Записки чина св. Василя Великого. – Жовква, 1926. – Т. 2. Вип. 1-2. – С. 4.
15. Сцяренко В. Г. Праслов'янська акцентологія / В. Г. Сцяренко. – К. : Укр. книга, 1998. – 342 с.
16. Kiparsky V. Der Wortakzent der russischen Schriftsprache / V. Kiparsky. – Heidelberg: Carl Winter. Universitätsverl., 1962. – 296 s.
17. Stang Ch. S. Slavonic accentuation / Ch.S. Stang. – Oslo ect.: Universitets-forl., 1957. – 194 p.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ (пам'ятки, словники, граматики)

1. Адельф. – Адельфотес. Грамматика. – Львів, 1591 (стародрук).
2. Бар. – Баранович Л. Меч духовный. – К., 1666 (стародрук).
3. Бер. – Берында П. Лексікон славеноросскій, и имен тлькованіе. – К., 1627 / [підгот. до вид. В. В. Німчук]. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961 (стародрук, перевид. фотомех. способом). – 272 с.
10. Гр. Зиз. – Зізаний Л. Грамматика словенска. – Вилно, 1596 / [підгот. до вид. В. В. Німчук]. – К. : Наукова думка, 1980 (стародрук, факсим. вид.).

12. Зиз. Л. – *Зизаній Л. Лексис, 1596 // Лексис Лаврентія Зизанія: Синоніма славеноросская / [підгот. текстів і вступ. статті В. В. Німчука]. – К., 1964 (стародрук, перевид. фотомех. способом). – 203 с.*
14. К. – *Апостол. – К., 1630 (стародрук).*
15. Л. – *Апостол. – Львів, 1574 (стародрук).*
16. Л. Сл. – *Апостол. – Львів, 1639 (стародрук).*
17. М. – *Апостол. – М., 1564 (стародрук).*
39. ОС – *Орфографический словарь русского языка / АН СССР. Ин-т русского языка / [под ред. С. Г. Бархударова, И. Ф. Протченко, Л. И. Скворцова]. – 23-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1985. – 464 с.*
18. Погр. ОС – *Погрібний М. І. Орфоепічний словник. – К. : Рад. шк., 1984. – 629 с.*
47. Рад. – *Радивилівській А. Огородок Марії Богородиці. – К., 1676 (стародрук).*
23. Служ Стр. – *Служебник. – Стрятин, 1604 (стародрук).*
55. СУ – *Словарь ударений для работников радио и телевидения / Под. ред. Д.Э. Розенталя. – 5-е изд., переработ. и доп. – М. : Рус. яз., 1984. – 810 с.*
26. УЛВН – *Українська літературна вимова і наголос: Словник-довідник / [уклад. І. Р. Вихованець, С. Я. Єрмоленко, Н. М. Сологуб, Г. Х. Щербатюк]. – К. : Наукова думка, 1973. – 724 с.*
27. ЧНЗ – *Чудівський Новий Завіт, 1355 / Огієнко І. Словник наголосів Чудівського Нового Завіту 1355 року: Записки чина св. Василя Великого. – Львів, 1937 – 104 с.*

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ (назви термінів і понять)

а. п. – акцентна парадигма	мн. – множина
відм. – відмінок	наз. – називний відмінок
дав. – давальний відмінок	одн. – однина
дв. – двоїна	ор. – орудний відмінок
др. – давньоруська мова	псл. – праслов'янська мова
жін. р. – жіночий рід	род. – родовий відмінок
зв. – зворотний бік аркуша	сер. р. – середній рід
зн. – знахідний відмінок	чол. р. – чоловічий рід

© Пономаренко С. С., 2012

Дата надходження статті до редколегії: 27.09.2012 р.

ПОНОМАРЕНКО С. С. – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української філології, теорії та історії літератури Чорноморського державного університету ім. Петра Могили, м. Миколаїв.

Коло наукових інтересів: старослов'янська і церковнослов'янська мови, історична акцентологія української мови, порівняльно-історична і зіставна акцентологія східнослов'янських мов.